

KÁNTOR LAJOS

DEMOKRÁCIA, HATALOM – KALAND

Történészek, politológusok a megmondhatóí, vajon nem fordított sorrendben kellene írni, előbbre téve a hatalmat és csak utána a demokráciát – hogy aztán a kalandot igazán értelmezhesük. A rég- és a közelmúlt s a jelen sokféle tanulsággal szolgál, és ezeken a szerkesztő ugyancsak elgondolkodhat, akinek az élete szintén nem függetleníthető a kalandtól. Még akkor sem, ha látszólag egyfajta állandósággal – netán több mint fél évszázaddal ugyanannál a lapnál – írható le pályája. Hogyne volna így, ha a múlt század ötvenes éveitől a 21. század második évtizedének kezdetéig kell visszaneznie, amikor a *Korunk* történetével foglalkozik, a változások és az állandóság Romániájában, Kelet-Közép-Európa, a Balkán és az Európai Unió hármasságában?

A kalandnak ezúttal egy jóval kisebb szegmenséről lesz szó, egy kilencvenedik és egy huszadik évforduló kapcsán. Történik ugyanis, hogy régebbi (2006-ban készült) hosszú interjú hosszabb részlete érkezik be a szerkesztőségbe, egykori beszélgetés Göncz Árpáddal, nyilván abból az alkalomból, hogy a volt magyar államfő (1990–2000) nemrég töltötte be 90. életévét. Mit tehet ilyenkor a szerkesztő(ség)? Egyrészt megköszöni a figyelemfelhívást, másrészt mérlegeli a késés lehetséges magyarázatát, mérlegre teszi az indokokat. Hiszen köztisztviselőben álló, történelmi személyiségről van szó, a beszélgetés pedig a demokráciáról, a hatalomról, az építés korszakáról és a hatalomgyakorlás módjáról, a bátorságról, a tehetségek érvényesüléséről – a hullámmozgásról szól. Természetesen 2006-os nézőpontból.

**Döntéskényszerben
(amely nem mérhető a
politikussával) mit
tegyen a szerkesztő?**

Döntéskényszerben (amely nem mérhető a politikuséval) mit tegyen a szerkesztő? Tulajdonképpen szerencsés helyzetben találja magát, mert fellapozhatja, újr gondolhatja a *Korunk* és Göncz Árpád kapcsolatát a kilencvenes évekből, ellenőrizve magát a folyóirat egyes lapszámaiban kinyomtatott szövegekkel. És igazából csak *egyre* keresve vissza, legalább hárommal találkozik. Mindhárom pedig érdekesebbnek, időszerűbbnek – és konkrétabban – mutatkozik, mint egy megkéssett interjú(közlés).

Először magukról a számokról és a „legalább”-ról. A *Korunk repertórium*a 1990–2000 három Göncz-írásról tud: *Az államfői lét kalandja* (1992. 10.) után *A Korunk olvasóihoz* cím alatt két Göncz-levelet tüntet fel (1997. 1. és 1998. 2.) – az egyik a frissiben megkötött magyar–román alapszerződéshez kapcsolódik (és Emil Constantinescu, Románia akkori elnöke hasonló tartalmú, baráti hangú levele mellett jelent meg), a másik az 1848-as forradalom 150. évfordulóján köszönti olvasóinkat, arra emlékeztetve, hogy a forradalmak (beleértve az 1956-ost és a romániai 1989 karácsonyát, Temesvárral) „fekete-fehérben élnek a dicsőséges napokat, s képesek mindazokat egységbe forrasztani, akik a legkülönbözőbb okok miatt csatlakoznak hozzájuk. Megkülönböztetés, kirekesztés nélkül, a szabadság, egyenlőség, testvériség örök jelszavaival.” De találunk még egy fontos Göncz Árpád vonatkozású hírt (amelyről a repertórium nem tudhat): az 1995. júniusi *Korunk*-szám „Lépcső/ház” rovatában olvasható egy gazdag beszámoló az elmúlt hónap belső-külső történéseiről.

A „régidicsőségünk...” költői kérdése jegyében érdemes a teljes szöveget visszaidezni; az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának és a *HVG* szerkesztőjének *Korunk*nál tett látogatását, előadását regisztrálva, így folytatódik a tájékoztató: „Ugyanezekben a napokban (május 21. és 23. között) magyar–román értelmiségi találkozó zajlott Sződligetben a *Korunk*, az Anyanyelvi Konferencia és az MTV Kisebbségi és Határon Túli Stúdiója szervezésében. A Kántor Lajos, Pomogáts Béla és Heltai Péter vezette rendezvényt – mely folytatása volt az 1990 márciusában Budapesten elkezdett és a *Cumpăna* (a *Korunk* román nyelvű antológiája) megjelenése alkalmából két hónappal ezelőtt újrakezdett értelmiségi párbeszédnek – megtisztelte bevezető előadásával Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke. Szerkesztőségünk képviselőjében még jelen volt Horváth Andor főszerkesztő-helyettes, Salat Levente, a *Cumpăna* szerkesztője, valamint Cs. Gyimesi Éva, a szerkesztőtanács tagja; részt vett Gálfalvi Zsolt, a romániai magyar PEN Club elnöke, Szász János, a román–magyar közeledést előmozdítani kívánó *Foaia* és *Fórum* című bukaresti lapok alapítója. Ott volt Gabriela Adameşteanu, a *22* főszerkesztője, Mihai Şora (1990-ben tanügyminiszter), Alexandru Zub iaşi-i történész, Laurenţiu Ulici, a Romániai Írószövetség újonnan megválasztott elnöke, Gabriel Andreescu, a romániai Helsinki Bizottság társelnöke, Geo Şerban, a *Secolul XX* főszerkesztője, Anamaria Pop műfordító, Maria Dinescu... Magyar részről megjelent Konrád György, Görgey Gábor, Módos Péter, Bodor Pál, Csiki László... A találkozó után Gabriela Adameşteanu kifejtette, hogy a *Korunk* nagyon jó szolgálatot tesz a *Cumpăna* megjelentetésével és a hasonló rendezvények szervezésével.” (*Erdélyi Napló*, 1995. 23.)

Az itt leírtaknak bizonyára van némi köze a demokrácia és a hatalom értelmezéséhez (no meg a „kalandhoz”), de hát most elsősorban a kilencvenes évek Göncz Árpádnak éppen húsz évvel ezelőtt olvasott gondolatait érdemes idéznünk, a saját kalandjáról, az államfői lét tapasztalatairól, arról, hogy mit jelentett számára polgárnak és demokratának és magyarnak lenni. Mesterére, Bibó Istvánra hivatkozik. „Mintaértékű volt számomra nyájas radikalizmusa, átélte magyarsága, európai liberalizmusa, citoyen voltából eredő, magától értetődő bátorsága, az a pontosság, ahogyan kérdezett, és az a türelmes, elemző logika, amivel a kérdéseket megválaszolta. Erkölcsi és

politikai késztetést éreztem, hogy »plebejus« államfő legyek, aki a magyar politikusi élet színpadára képes visszahozni a mosolyt – mert anélkül nemcsak politizálni, hanem élni sem lehet –, aki minden döntésénél mindkét fél, kormány és ellenzék szempontjait figyelembe veszi, akinek nemcsak tiszte, de kötelessége is az egyensúly őrzése, a mérsékelt, a politikai jómodor meghatározása.”

Göncz Árpád egyéniségéről sokat elmond, ahogy írását és a magas közjogi funkciót kapcsolatba hozza; az író ugyanis éberrel figyeli a köztársasági elnököt, „nehogy az »ember« világból áttévedjen a monomániás »hatalom« birodalmába”. A hatalommal kapcsolatos élményeiről pedig így szól: „Míntha a hatalmukat tíz körömmel védő emberekben a hatalom gyarapításának és kiterjesztésének démona munkálkodnék, mert féltik azt a keveset vagy sokat – a mértéket ki tudná megszabni hitelen?! –, amit a nép, a társadalom bizakodva ruházott rájuk. Holott a közös érdekek és a közjó alapján létrejövő megegyezésnek kellene irányítania a hatalmi birtoklók – kormányzók és ellenzékiek – cselekedeteit. Amint arról még *ellenzékként* közösen álmodoztunk. A kisebbség, a másság iránti türelem erkölcsi törvénye szerint, ami nem egyszerűen megtűrtséget jelent, hanem ötvöződést. Mert álságos az a demokrácia, amelyekben az uralkodó – vélt vagy valós – többség nevében fogalmaznak parancsokat és kívánják végrehajtani azokat. Olykor nemcsak a valóságos kisebbség, hanem a valóságos többség ellenére is. És nemcsak ellenére, hanem ellenében.”

A szerkesztő ma azzal a meggyőződéssel olvassa Göncz Árpád 1992-es szövegét, hogy tulajdonképpen az egészet be kellene idéznie. Azt is, amit a hatalom torz modelljéről, a köpenyegforgatásról, „a mindig a hullám taraján táncolók”-ról, a már szőnyeg alá söpörtnek vélt téveszméről ír – és azt, ahogyan Európát idézi meg: „A valóság Európája nem vágyaink Európája, és az eszmék felezési ideje – úgy látszik – nemcsak nálunk hosszú, hanem Rostockban és Párizsban is. Végig kell gondolnunk, hogy nálunk – Európa keletibb felén – általában totális társadalmi rendszerek virultak, a civil társadalom – a polgár-lét – intézményei nem ereszthettek mély gyökereket. Végig kell gondolnunk, hogy a szabadságmámort követő idők során – az 1989-et követő években – nemcsak a szabadság és a demokrácia csírái hajtottak ki, hanem egy újabb tekintélyelvűség is. És nem csak vagy nem elsősorban Magyarországon. Végig kell gondolnunk, hogy a gazdaság átmeneti lépülésén, a legkülönbözőbb társadalmi rétegek alásüllyedésén csak határon belüli és határon átnyúló összefogással lehetne változtatni, mert határon innen és határon túl régi és új dühök állanak készen régi-új párthadseregek szervezésére, épp a polgár-lét ellen.”

Nem tehetjük meg, hogy *Az államfő-lét kalandjából* ne emeljünk át ide legalább még néhány mondatot a külön fejezetként kiemelt, *Demokrácia* cím alá sorolt gondolatokból. „Csupán sejtéseink vannak, lehetnek róla, hogy a *demokrácia* több, mint politika, és több, mint a politikát alátámasztó társadalmi-gazdasági rend. Hogy *létforma*, amely az egyén és a társadalom tudattalan alkuja során formálódik, sajátos köztes állapot, amelyben az egyén nem veszélyeztetheti a társadalom szabadságát, és a társadalom sem nyírhatja meg az egyénét. Miközben a kritika – az elégedetlenséget is érvényre juttató kritika – joga mindvégig fennmaradt. Érvényessége azonban csak újabb alkuk során szentesülhet, melyekben nem a mennyiség – a többség vagy a kisebbség – a meghatározó, hanem egy ma még megfogalmazhatatlan minőség. Ez azonban már az emberiség fejlődésének egy újabb szakaszát tetelezi...”

Itt hagyjuk abba az idézést, azzal a jó érzéssel, hogy két évtized múltán nem az utókornak kell kimondania: az 1990 és 2000 közt az „első magyar” funkciójában élő író talán az ábrándok világába tévedt – maga nézett szembe a vágyak (gondolatok) és a valóság egyelőre összehétközhetetlen voltával. Diagnózis és kritikája azonban élő volt – és élő maradt. Ez nem a szeretetre méltó „nagyapapai” kedvesség, közvetlenség (ahogy Göncz Árpádot némelyek emlegetni szokták), ez valóban íróhoz és államfő-

höz méltó őszinte számvetés. Amit – kissé megkésett – születésnap ajándékként juttathatunk vissza az ünnepeltnek és egykori (mai) tisztelőinek.

(A szerkesztő erőteljes késztetést érez, hogy folytassa az idézést, immár „A hatalom természetrajza” elnevezésű 1992-es *Korunk*-szám egyéb írásait véve sorra, mondjuk Esterházy Pétertől Visky Ferencen, Gáll Ernőn és Szócs Gézán át Vladimir Tismăneanuig és Fejtő Ferencig, nem hagyva ki a verset közlő Gömöri Györgyöt és Kovács András Ferencet – akitől épp ezeken az oldalakon lehetett olvasni *Jack Cole dalaiból* a talán legjelentősebbet, az *Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi* címűt. A vágyaknak azonban ebben a vonatkozásban is határt kell szabni. Az újraolvasás hasznának hangsúlyozásával adjuk át a terepet a kommunikáció egyéb, újabb kérdéseinek, más – megfoghatóbb változást ígérő? – területeinek.)

